

Charismatische vrijheid in de liturgie

Pinksterkerken kennen vaste onderdelen in de eredienst, die hun liturgie bepalen. De bijbellezing, de verkondiging, een collecte en de zegening horen bij het vaste repertoire van de liturgie. Er is ook gelegenheid voor persoonlijke gebeden of een getuigenis. Daarnaast is het gebruikelijk dat er ruimte en tijd wordt gemaakt voor lofprijzing en aanbidding, waarin het charismatische van bepaalde gaven kan worden ervaren.

- Wat kan charismatische 'lofprijzing en aanbidding' voor het geestelijk leven van gemeenteleden betekenen?
- Gaat de vrijheid ten behoeve van dit charismatische ook ten koste van de samenhang in de eredienst?
- Worden buitenkerkelijke bezoekers voldoende aangesproken?
- In hoeverre is er een liturgische vernieuwing nodig?

1. Liturgie in ontwikkeling.

Een voorgeschreven liturgie en ruimte geven ter wille van het charismatische lijkt tegenstrijdig en onvereenigbaar. Zo'n dertig jaar geleden schreef de Zuid-Afrikaanse pinkstertheoloog Möller in zijn dissertatie dat het liturgische van de pinkstergelovigen nog 'vloeibaar' was en er gezocht werd naar vastigheid. Volgens hem hield die toestand nog wel gevaren in, maar schiep dat aan de andere kant ook gelegenheid om een liturgie te ontwikkelen die eigen is aan de charismatische manier van aanbidding. Als, zo stelde hij, er vanaf het begin strakke liturgische regels zouden zijn toegepast, dan zou dat de ontwikkeling van het charismatische in de pinksterbeweging gestremd hebben en de Geest hebben geblust. En als bestaande liturgische patronen van andere kerken zonder meer zouden zijn ingevoerd, zou dat risico nog groter zijn geweest. Möller zag dat de hoofdstroom van de pinksterbeweging bezig was om bepaalde dimensies in de aanbidding te benadrukken: een grotere spontaniteit en verlevendiging in de aanbidding, een oprechte en volkomen overgave in de toenadering van God, de vreugde in de Heer, het kinderlijk geloof en de verwachting dat de heilige Geest zal werken. Hij bepleitte overigens toen wel een voorzichtigheid om de ruimte voor geestesgaven ook toe te passen in de liturgie van 'historische kerken', als de eenheid daardoor teveel verstoord zou worden. We zijn nu tientallen jaren verder en het is in gemeenten toch tot een gangbare liturgie gekomen. Al is dat niet zozeer te danken aan reflectie en bezinning. Het is niet gewoonte om de eredienst te evalueren. Is het toevallig dat de prominente voorganger Van Polen nog niet zo lang geleden ¹ hier aandacht voor vroeg? Iemand deelde eens een eeuw pinkstertheologie categorisch in, ² waarbij wij ons nu in een periode van het 'herformuleren' zouden bevinden; wie weet, is ook deze bezinning er deel van.

2. Hoe definiëren we liturgie?

We zouden een taalstrijd kunnen voeren over welke term het meest geëigend is om te gebruiken. Ik zou evengoed voor andere begrippen ³ kunnen kiezen, maar het begrip 'liturgie' heeft mijn voorkeur, omdat het aansluit bij de meeste kerkelijke tradities. Belangrijker is welke inhoud we het begrip toekennen. Ieder die zich bezint op de liturgie, staat er voor om te definiëren wat ermee wordt bedoeld. Een geloofsgemeenschap met een charismatische opwekkingstheologie laat weinig plaats voor een liturgisch concept, gebaseerd op een deïstisch godsbeeld. De verwoording van bijvoorbeeld Wegman ⁴, een vooraanstaande liturg, dat liturgie 'de neerslag is van een andere menselijke kunde, die van de verbeelding' is, volstaat naar mijn gevoel dan ook niet. Ook verwacht ik dat voorgangers onder ons zich niet zullen herkennen in definities met sterk ambtelijke of sacramenteel-ceremoniële accenten.

¹ Zie Parakleet, nr. 85, 23^e jaargang, 2003.

² Prof. Paul W. Lewis noemt vier periodes. Van 1901 – 1929 is de periode van het formuleren, van 1929 – 1967 is de periode van verschansing en acceptatie, van 1967 – 1984 is de periode van uitdaging en van 1984 tot heden is de periode van het herformuleren. "Reflections of a Hundred Years of Pentecostal Theology", Cyberjournal for pentecostal charismatic research.

³ (orde van) dienst, eredienst, samenkomst, e.d.

⁴ Riten en mythen. Liturgie in de geschiedenis van het christendom, Kampen 1991.

Een smal-reformatorische nadruk op het Woord, waarin de exegese kennelijk gelijk staat met wat we onder het werk van de Geest mogen verstaan, behoeft eveneens aanvulling. Dwalend tussen definities werd ik positief verrast hoe men vanuit het Vaticaan liturgie benaderde. Daarin werd de heilige Geest 'de pedagoog van het geloof van het Volk Gods' genoemd en 'de bewerker van de meesterwerken van God'. Een verwoording waar velen mee zouden instemmen. En het Vaticanum II gaf o.a. de uitleg dat liturgie 'een heilige uitwisseling' is: 'een uitwisseling die zich afspeelt tussen God en mens, tussen hemel en aarde, tussen het zichtbare dat vervuld is van het onzichtbare.' Dat spreekt van een dynamisch gebeuren, waarbij ik herkenning voel. Geijkt aan de liturgische traditie en spiegelend aan de huidige liturgie die gangbaar is in pinksterkerken, wil ik een proeve doen van wat wij onder liturgie verstaan:

"De liturgie is de heilige dienst aan God de Vader, waarin wij mensen geroepen worden zijn Naam te lofprijzen in navolging van Jezus Christus, de verrezen Heer, gelovig verwachtend de werking van de heilige Geest, die het Woord in onze harten levend maakt, zodat wij leren elkaar te dienen tot vernieuwde verbondenheid en vieren dat wij in genade er als gaven mogen zijn voor het aangezicht van God, tot heil van mensen en de wereld."

Strikt genomen heeft liturgie, eredienst of aanbidding dus betrekking op het gehele leven. In dit artikel zal ik mij vooral beperken tot hoe het er toe gaat in de zondagse samenkomst.

2. Liturgie in relatie met Schrift en traditie

Het is gebruikelijk om de bijbel en de traditie van de christelijke kerk te betrekken bij een verantwoording op hoe het er zou 'moeten' toegaan in de eredienst. Velen zullen de vraag stellen hoe in de vroegchristelijke kerk gestalte is gegeven aan de eredienst. Maar we moeten niet veronderstellen dat er met het ontstaan van het christendom een kant- en klaar liturgische orde werd geïntroduceerd, die later is overgeleverd. Er is soms gebruik gemaakt van de bestaande synagogale traditie. Maar dankzij de verschillende leefwerelden waarin christelijke gemeenten zijn ontstaan, lijkt de liturgische pluriformiteit (die er ook al was binnen het voorchristelijke Jodendom) in de vormgeving te overheersen. Een redelijk beeld over hoe de aanbidding werd geordend in de eredienst is moeilijk te reconstrueren. Het materiaal uit de eerste drie eeuwen is schraal en fragmentarisch. Liturgische wetenschappers zijn meestal niet blij met die beperking, maar proberen nogal eens een brug te slaan over die kloof van onwetendheid die er is tussen de oorsprong van het christendom en de kerk in de vierde eeuw. In onze oriëntatie op liturgie, is ons de bijbel als bron gegeven, maar een eenzijdig of streng claimend beroep op de Schrift is dus niet in verhouding met de wijze waarop ons een en ander is overgeleverd. In het Nieuwe Testament lezen we dat er onderwijs werd gegeven, werd gedoopt, brood werd gebroken, diaconaal werd gedeeld (materieel en geestelijk), werd gebeden en lof werd gezongen.⁵ Het is goed om te analyseren hoe de liturgie van onze charismatische gemeenten zich afzonderlijk heeft ontwikkeld. Je kunt bemerken dat de gemeentetheologie in zekere zin de liturgie heeft bepaald en omgekeerd bepaalt haar liturgie de gemeentetheologie. Dat die twee, soms spanningsvol, met elkaar interfereren, is altijd geweest en zal altijd zo blijven. In de Nederlandse liturgiek is tot op heden weinig aandacht voor de meer liturgische ontwikkelingen (afkomstig) van diverse Amerikaanse kerken, waar het accent ligt op 'worship'. Zo is bijvoorbeeld op het zevendelig werk van Rober Edward Webber⁶ 'The Complete Library of Christian Worship' niet of nauwelijks georiënteerd, zelfs niet naar verwezen. Een evangelische schrijver typeerde 'worship' eens als een 'missing jewel'.⁷

3. Liturgie in de hedendaagse praktijk

⁵ Zie o.m. Hd. 2:41-47, Ef. 5:19, Kol. 3:16.

⁶ Webber, verbonden aan de Episcopal Church, promoveerde aan het Concordia Theological Seminary in Wheaton en professor in Bijbelse Theologie op het Wheaton College (Illinois), een evangelicale opleiding.

⁷ Worship: The Missing Jewel, Tozer, A. W., Christian Publications, 1996.

Hoe heeft de liturgie zich ontwikkeld in de erediensten van de pinksterkerken? Er is weinig tot geen aansluiting gezocht met de bestaande kerkelijk-liturgische traditie. Er is geen gebruik gemaakt van de klassiek gangbare liturgische concepten. Geen voorgeschreven ordening met formuleringen (votum, groet o.i.d.) of liturgische aanwijzingen (drempelgebed, verootmoediging, schuldbelijdenis o.i.d.), behalve *de zegen*. Vergeleken met liturgische concepten in de oosters-orthodoxe, rooms-katholieke, anglicaanse of protestantse (van klassiek gereformeerd tot oecumenisch) traditie is de gestalte van de eredienst te typeren als 'laagliturgisch'. De oorzaken hiervan zijn dat de beweging opkwam onder 'leken' en doordat de inrichting van de kerk in sterke mate van onderop (congregationalistisch) werd bepaald. Anderzijds is er wel degelijk sprake van geijkte formuleringen en handelingen, maar het meeste gaat vooral op basis van een geritualiseerde spontaniteit. In de loop van de tijd is er een zekere (volg)orde ontstaan, al zijn er binnen de eredienst variaties mogelijk...

Er is een moment van *wijding* als 'de dienst aan de Heer wordt opgedragen' al of niet onder herinnering aan de belofte dat 'Hij aanwezig is als twee of drie vergaderd zijn in zijn Naam'. Meestal is er een moment van *verootmoediging* en *reiniging*, 'alles weg te nemen, wat hindert er voor God te kunnen zijn', 'weg te nemen wat niet is tot Zijn eer'. Er is een *verwachting* als er wordt gebeden om 'de werking, het 'uitstorten' of 'neerdalen' van de heilige Geest (epiclese). Sommige gemeenten passen een overgang toe⁸. In het eerste deel gaan de liederen dan meer *óver* God, bijvoorbeeld een voornemen of aansporing om God te loven. In dat deel wordt soms ook gelegenheid gegeven tot het geven van een persoonlijk getuigenis, als *proclamatie*. Dat eerste deel zou vanuit de liturgiek benoemd kunnen worden als een *dienst van voorbereiding*. Daarna volgen er liederen *tót* God. Er is een *inzameling* van de gaven (collecte). Er wordt gestimuleerd om zich 'naar God uit te strekken', staande en/of met opgeheven handen 'de lof en eer te geven die Hem toekomt'. In de fase van de liederen *tot* God, luid uitbundig of stil aanbeddend, komt meestal een 'pauze' van luisterend bidden, met de openheid voor woorden van God door (eventuele) gaven van de Geest. Hierna wordt meestal afgesloten met een lofprijzing en een gebed van *wijding* voor de verkondiging dat de verkondiging gegeven en ontvangen zal mogen worden als 'een woord van de Heer'. Daarna volgt de *schriftlezing* en de *preek*.

Aansluitend wil het nog wel eens variëren, een lied ter *beaming*, een gebed, een *altarcall* als gelegenheid 'naar voren te komen' om een moment van toewijding of behoefte aan voorbede zichtbaar te maken. Meestal volgt er een moment van *dank en voorbede* door de voorganger en/of gemeenteleden, worden nog enkele liederen ter afsluiting gezongen en wordt *de zegen* uitgesproken.

4. Het kinethische als illustratie van het charismatische...

Wie zich een charismatische theologie voorstelt, verlangt het charismatische van de Geest terug te mogen zien in de eredienst. Er is de verwachting dat er iets gaat gebeuren dankzij de ontmoeting met de Heilige en dat er mensen 'aangeraakt' worden. Soms wil dat ook worden geïllustreerd door gaven als het ontvangen van het profetische (via beelden of woorden) en het spreken in of vertolken van klanktalen. Theologisch gezien is er een duidelijk verlangen en besef dat er tijdens de eredienst iets 'heen en weer' gaat tussen God en mensen, dat er tussen beiden communicatie mogelijk is en dat het ten principale gaat om een werkelijke ontmoeting. Als illustratie in de pinksterliturgie dat de Geest mensen te binnen en te buiten gaat, is er soms het gezamenlijk bidden in onverstaanbare klanken. De verwondering en aanbidding in de gebedstaal laat merken dat God ontegenzeggelijk groot is, het verstaanbare te boven gaat en niet in begrijpelijke taal is op te sluiten.

De meeste gemeenten zingen uit de Opwekkingsbundel. In eerste instantie lijken pinksterkerken nauwelijks iets voor het genre van het Liedboek der Kerken te voelen. Dat komt allereerst omdat de liederen niet aan hun traditie zijn geëigend of daaruit niet zijn opgekomen. Maar het komt ook omdat het charismatische wordt veelal benadrukt door het kinethische, wat we ook in het muzikale terugvinden. Het gaat dan om datgene wat betrekking heeft op gevoelens en beweging.⁹ Illustratief is wel dat enkele pinksterkerken bij de aankoop van een bestaand kerkgebouw het kerkorgel er uit

⁸ De cesuur is soms scherp, soms geleidelijk. Als zij gemist wordt is er een willekeurige aaneenrijging van liederen.

⁹ In de gedrags- en communicatiewetenschap (bijvoorbeeld NLP) wordt gesproken van dominantie in de zintuiglijke systemen van mensen.

hebben gehaald.¹⁰ Persoonlijk vind ik dat ontzettend jammer. Maar het kerkorgel is ook een instrument, dat de beweging in het muzikale sterk regisseert en plechtig maakt. En mag het charismatische soms ook niet blijken uit de diversiteit van muzikanten die worden betrokken? De gemeente die haar liederen zingt, opstaat, handen opheft, in de handen klappt, communiceert als zódanig met (elkaar en met) God. Het kinethische mag in ons mensen in meer of mindere mate expressief worden. Niet alleen het auditieve (dat wat betrekking heeft op geluid, horen en luisteren) en het visuele (beelden, het zien en kijken) zijn belangrijke aspecten. De gezongen theologie mag ook uitnodigen tot hartstochtelijkheid of extase. Vanuit andere kerken wordt soms gereageerd op de theologische inhoud.

Opwekkingsliederen zijn eenzijdig; er is 'veel van hetzelfde'. Ze zijn soms eenvoudig, pover of zelfs discutabel. Wat verhuld blijft, is dat uitingen van gepassioneerde aanbidding in de gangbare liturgie van veel kerken als een vreemd avontuur beschouwd worden. Het brengt in verlegenheid; hoe moet je reageren als mensen in hun relatie met God zo hartstochtelijk en spontaan tot aanbidding komen? Het geritualiseerde spontane komt in conflict met het geritualiseerde beheersbare. Wie in een beheersbare kerkelijke cultuur is opgegroeid heeft waarden leren toekennen aan zorgvuldig gekozen woorden en plechtige handelingen, die de eredienst vorm moesten geven. Zó werd de dienst eerbied-waardig. In de gevestigde kerken viel het spontane en kinethische van de hartstocht eerder onder verdenking, terwijl het in charismatische gemeenten bijna als kenmerk werd gezien van het echte geestelijke leven. Van geloofsbeleving moest je ook iets kunnen mérken! Er kwam meer variatie in het lichamelijke van de liturgie. In de bundel zijn inmiddels toch een aantal liederen uit het Liedboek der Kerken opgenomen. Dat laat ook zien dat er behoefte is om een bepaalde eenzijdigheid in stijl en inhoud te doorbreken. Het gezamenlijke ligt hierin dat – hoe dan ook – de lofzang gaande wordt gehouden. Het vieren immers is een wezenlijk aspect van de liturgie, maar het moet evenredig zijn met het leren en het dienen.

5. Een geopende hemel...

Frederick Bruner¹¹ constateert dat de mensen in charismatische samenkomsten geloven in de openheid van de hemel en dat de gemeente in een voortdurende gereedheid verkeert voor het binnenkomen van het goddelijke. Het bovennatuurlijke is altijd latent en soms openbaar in de dienst. Gelovigen verwachten om op bijzondere wijze de tegenwoordigheid van God in hun diensten te mogen opmerken. Als gevolg staat ook de mogelijkheid open om in vrijheid op enige werking van de heilige Geest te mogen reageren. Daarom manifesteren zich gemakkelijk emoties van blijdschap, droefheid, liefde, dank, enz. Het biedt ruimte aan de Geest als deze elk ogenblik de dienst kan overnemen door een profetie, het spreken in tongen, een getuigenis of een expliciet persoonlijk gebed. Het geloof dat de hemel open is, gaat niet alleen langs de weg van de verkondiging (door de prediker), maar doet een beroep op participatie van de hele gemeenschap.

In de charismatische liturgie zijn zang en muziek belangrijke elementen. Daar is verhoudingsgewijs veel tijd en ruimte voor gereserveerd. Het zijn op zich ook mogelijkheden, waardoor mensen in vervoering kunnen komen. De zingende gemeente beleeft haar gezamenlijkheid in taal en melodie. Wanneer iedereen samenstemt in muziek en zang, voélt iedereen zich opgenomen in een groter geheel, waarin het betekenisvolle als heilzaam moment kan worden meegegeven. Het is weliswaar een voorspelbare menselijke ervaring, maar onlosmakelijk van haar (christelijk) interpretatiekader. Ik wil daarom vermoeden dat de heilige Geest ook via dit spoor van de liturgie werkt.

6. Charismatische aanbidding in de liturgie

Hierin kunnen mensen hun eenzaamheid of wanhoop voorbij komen, bevestiging als troost ontvangen. In opwekkingsliederen vinden we vaak opklimmende zang- en muzieklijnen, met soms een open einde (geen harde afronding). Het komt tot een vertraagd langer aanhouden van tonen die harmonisch in de ruimte wegzwellen. Of het verhoogt zich geleidelijk aan tot een climax. Gelovigen in charismatische

¹⁰ Er zijn hier nog meer redenen te noemen: het gemis van een kerkorganist of de kosten van het onderhoud.

¹¹ Möller, pag. 305.

gemeenten staan het zichzelf toe of laten zich stimuleren om ook lyrisch te worden 'tot op God'.¹² Ook dat wordt lichamelijk expressief. Professor Daniel Albrecht, hoofd van een pinksterfaculteit in Californie, deed onderzoek naar de pinksterspiritualiteit. Hij verklaart waarom je in pinksterkerken nauwelijks of geen geschilderde altaarstukken of kunstwerken van gelovige artiesten tegenkomt. Volgens hem verschijnen er tijdens de charismatische aanbidding 'iconen' van een andere soort. Hij ziet als voorbeelden van pinkstericonen vooral geluid, gezichten en beweging. Volgens hem hebben deze pinkstericonen een functie op het rituele vlak. Ze zouden de gemeenschap wel eens op kinethische wijze een besef bij kunnen brengen van het heilige. Zonder het ermee te vereenzelvigen doet de verwoording mij denken aan teksten die spreken over het gezicht dat begint te stralen door de heerlijkheid van God.¹³

In ieder geval veronderstelt geloven in de Heilige bovenal een relatie, die een persoonlijk 'commitment' vraagt met zijn heilige wil. Met momenten van overgave en toewijding wordt antwoord gegeven. Het vraagt gehoorzaamheid om als vernieuwde mens in navolging de weg van vernieuwing te gaan. In de aanbidding kan de gelovige een intense ervaring van transcendentie worden meegegeven; het is de Heilige die hem of haar in het wonder van de ontmoeting ontzagwekkend 'overkomt', zo zelfs dat de Aanwezige in-wezig kan worden ervaren. In deze mystieke ervaring komt het niet zelden tot een onweerstaanbaar gekend en geliefd zijn.

Charismatische aanbidding kan worden gezien als een intensieve vorm van gebed. Niet alleen gelovigen zullen erkennen dat gebed mensen kan doen veranderen. Soms zelfs raden niet-gelovige therapeuten gelovigen aan om te bidden. Mensen komen zichzelf in relatie met elkaar voor het aangezicht van God onder ogen, waardoor zij geestelijk op een andere manier tegen omstandigheden kunnen gaan aankijken. Niet zelden vertellen gelovigen dat zij door God in de charismatische aanbidding een moment van inzicht en heling hebben ontvangen.

Soms uit deze gebedservaring zich heftig, teatraal of dramatisch. Ook schuilt hier het gevaar van triomfalisme. Door de positieve geloofsbeleving is er soms de neiging om vooruit te grijpen op de toekomst of de weerbarstige realiteit van het leven te veroveren. Misschien zijn andere christelijke kerken ten opzichte van deze ervaring daarom terughoudend gebleven, uit angst voor dweperij. In de kerkgeschiedenis, zo blijkt, is het soms grondig mis gegaan. In onze 'nuchtere Nederlandse' samenleving wordt geestvervoering vaak niet positief gelabeld.

7. Effecten van intensieve geloofsbeleving.

Psychologisch echter is extase als verschijnsel ook te duiden als een normale menselijke vorm van dissociatie, die zelfs een positieve werking kan hebben in het reguleren van heftige emoties en stress. Wat verschaffen deze ervaringen nog meer? De katholiek priester Ronald Knox (1888-1957) bracht al in 1950 een historische studie van de christelijke extasebeleving op de markt.¹⁴ Hij wijst allereerst op de gevaren van een overmatige hang naar vervoering. Echter, wil de georganiseerde religie haar vitaliteit behouden, zo stelt hij, dan zal ze enige *ruimte* moeten laten voor extase. In sociologisch opzicht blijkt de ervaring gemeenschapsstichtend te werken. Christelijke vervoering is een belangrijk middel, waarmee mensen zichzelf en anderen steeds weer ervan overtuigen dat God met hen is.¹⁵

Ook de socioloog Poloma,¹⁶ die onze zusterkerk de Assemblies of God onderzocht, zag een link tussen intensieve religieuze ervaringen en de groei van de denominatie. De ruimte voor lofprijzing en aanbidding reguleerde intensieve geestelijke ervaringen, ook al werd dat gebeuren door

¹² Enkele jaren geleden bracht de pinksterman drs. Kees Neeteson als pleidooi het boekje *Geestvervoering en zinsverruking* uit.

¹³ Ex. 34, Ezech. 43, Mat. 17.

¹⁴ R. A. Knox, *Enthusiasm, A Chapter in the History of Religion*, Oxford, 1950 / Collins, London, 1987.

¹⁵ I Kor. 14:24-25 lijkt dit te kunnen bevestigen: "als allen profeteren en er komt een ongelovige of toehoorder binnen, dan wordt hij door allen weerlegd, wordt hij door allen doorgrond, het verborgene van zijn hart komt aan het licht en hij zal zich ter aarde werpen, God aanbidden en belijden, dat God inderdaad in uw midden is."

¹⁶ Margaret Poloma is professor in sociologie op de universiteit van Akron in Ohio. Zij schreef *The Assemblies of God at the Crossroads: Charisma and Institutional Dilemmas*. Het artikel verscheen in *Christian Century*, October 17, 1990, pag. 932 - 934.

buitenstaanders soms gezien als ongeordend. Het verlangen naar geestelijke gaven en daar uitdrukking aan kunnen geven, zo vertelt datzelfde onderzoek, versterkt de betrokkenheid enorm.¹⁷

Tom Inglis, een 'music director' in een evangelische kerk van Zuid-Afrika, wijdt de enorme groei van kerken aan de combinatie tussen evangelisatie en aanbidding.¹⁸

De Zuid-Afrikaan Wessels, predikant in de Nederduitse Gereformeerde Kerk, merkte op dat charismatische aanbidding een gelijkmakend en democratiserend effect heeft op de gemeenschap. En het ontvangen van bijzondere geestesgaven doen het beeld wat het individu van zich heeft, veranderen. Deze participatie heeft de werking van een initiatieritueel. Ook daardoor is het constitutief voor de gemeenschap.¹⁹

7. Teveel vrijheid in de eredienst

De genoemde positieve effecten mogen m.i. geen aanleiding zijn om elke ervaring te omhelzen als prestigegood. Al komen we ook in de bijbel extatische verschijnselen tegen, zuivere aanbidding kan alleen gepaard gaan met een gezonde theologie en praktijk. Aanbidding is een (niet dé) waardevolle vorm van gebed. In navolging van Jezus mogen we in ootmoed vragen: "Heer, leer ons bidden."

Daarbij moeten we blijven beseffen dat bidden ook een horizontale dimensie heeft. Al kan charismatische aanbidding lyrische of extatische vormen aannemen, toch is extase nooit een vooropstaand doel en dat mag het ook nooit worden. Het doel is om in het gebed een verbondenheid met God te zoeken en te vinden. Als dat verheven vormen aanneemt, is daarmee niet vastgesteld dat God deze gelovige meer nabij is dan wie sober, ingetogen en stil tot de Heer bidt!

Bruner wijst, naast zijn positieve beschouwing, bij een teveel aan charismatische vrijheid op het risico van de 'ontplofbaarheid van de gemeente'. Wanneer er zoveel vrijheid is voor zelfuitdrukking en als de liturg niet vaardig en bekwaam optreedt, niet duidelijk richting geeft aan de godsdienstige emoties, kan de gemeente in een chaotische toestand ontploffen. Dat vraagt dus ook om liturgische (bij)sturing. De kunst in de liturgie is luisterend onder geopende hemel het evenwicht zoeken tussen (bege-) leiden en het 'laten gebeuren'. Er is niet alleen 'het waagstuk der prediking'²⁰, maar ook 'het waagstuk der liturgie'.

Het wordt meer complex als de liturgische verzorging en begeleiding bij meerdere personen berust; de zangdienstleid(st)er²¹ voor 'de tijd van lofprijzing en aanbidding' en de predikant-voorganger voor (o.a.) de verkondiging. Ik beperk mij in dit artikel tot de eerste. Degene(n) die op grond van muzikale gaven een liturgische taak krijgen om voor te gaan in de 'lofprijzing en aanbidding' hebben ook onderwijs nodig, zodat zij in staat zijn verantwoord hun dienst te verrichten.²²

8. Liturgisch onderwijs en sturing.

Zij moeten allereerst een mate van geestelijke geschiktheid hebben om dit te mogen doen. Daarnaast moeten zij de kunst verstaan om de muziek in relatie met de zingende gemeente te 'arrangeren' en op aantrekkelijke wijze de gemeente uitnodigen om tot lofprijzing en aanbidding te komen. De verleiding om zich hierin soms teatraal of triomfalistisch te presenteren, kan om de hoek komen kijken. Maar de gemeente is niet hun object en wie leiding geeft is niet verheven boven normale menselijke ervaringen.

¹⁷ In deze gevestigde pinksterkerken blijken gelovigen intensieve religieuze ervaringen, die beschouwd worden als geestesgaven, te hebben opgedaan. Van de respondenten heeft 74 % aangegeven dat zij dit als heel waardevol hebben ervaren, voor 19 % was dat enigszins belangrijk. De meeste leden hebben persoonlijke ervaringen met geestesgaven. Het spreken in tongen komt bij 65 % voor. De gaven van genezing zijn door 61 % opgemerkt als resultaat van persoonlijk gebed. Zo'n 55 % geeft aan regelmatig gebedsverhoring te hebben gekregen op bepaalde vragen. Het regelmatig leiding ontvangen van God wordt door 32 % herkend. En bijna 30 % gelooft dat zij voor profetie door God zijn gebruikt.

¹⁸ Zie website: www.psalmody.org.

¹⁹ Dr. G. Francois Wessels doceert op de Faculty of Religion and Theology, University of the Western Cape te Bellville. Zijn artikel "Charismatic christian congregations and social justice, a South African perspective", werd geplaatst in *Missionalia*, jaartal van de Southern African Missiological Society.

²⁰ Titel naar een boek van K.H. Miskotte, *Het waagstuk der prediking*, Den Haag, Daamen, 1948.

²¹ Soms genoemd: aanbiddingleider, voorzangers of (Amerikaans) 'worshipleader'.

²² Ook op de theologische ambtsopleiding Azusa is er liturgische aandacht voor de 'zangdienst'.

Zij zullen het moeten aanvaarden als er in Gods gemeente mensen zijn, die zich niet tot deze vorm van pelgrimage willen of kunnen overgeven. Wat doen zij als mensen niet 'meekomen'? Wordt het dan toch een 'heilig moeten'? Soms worden er grenzen overschreden. Zelfs in de eredienst kan het komen tot chantage of manipulatie. Mensen mogen er van God zijn, ook in hun vermoedheid of behoefte aan rust. De lichamelijke expressie moet niet afgedwongen worden. Zowel de inhoud, als ook de muziek van het lied is belangrijk om het een bepaalde plaats toe te kennen. Er zijn liederen die zich goed laten ordenen als voorbereidende liederen. Er zijn ook gezongen gebeden, waardoor een pelgrimage eindigt in intieme omgang met God. Hoe kun je als liturg een bepaalde overgang verwoorden? Hoe leg je verbinding tussen de liederen? Hoe is de verhouding tussen liederen die uitnodigen tot uitbundige lofprijzing en liederen die tot stilte en inkeer uitnodigen? Ook dat vraagt om zorgvuldige ordening. Wie voorgaat in de zang moet oog en oor hebben voor wat het sfeerbeeld van de gemeente is. Het vraagt soms om een bepaalde beweging te volgen, overigens zonder de factor tijd uit het oog te verliezen. Hoe mag je bijsturen of zelfs ter correctie ingrijpen als vermeende geestesgaven worden geuit? Of is dat de taak van iemand anders? Het gebeuren moet in de beschikbare tijd worden afgehecht. Je moet een goede afsluiting kunnen verzorgen, waarbij een verbinding wordt gelegd met het volgende. In de voorbereiding van de eredienst hebben de zangdienstleid(st)er en de predikantvoorganger zelden contact met elkaar. Toch zou de mate van samenhang door meer overleg beoefend kunnen worden, waardoor het gezongen woord het gesproken woord versterkt (of omgekeerd). Evaluaties kunnen daarbij helpend zijn. Daarbij moeten we ervoor waken dat we ons niet laten leiden door illusies dat de eredienst een zekere 'volmaaktheid' moet krijgen in het juiste, het schone en het ware. We moeten kritisch zijn als 'een mooie dienst' boven het verlangen naar God uitgaat.

9. Het missionair motief.

In het begin heb ik de charismatische eredienst getypeerd als laagliturgisch. Daarnaast beschouw ik haar ook als binnenkerkelijk of zelfs hoogkerkelijk. Daarmee bedoel ik dat de inhoud en vormgeving vaak wel herkend wordt bij de insiders, maar buitenkerkelijken kijken vaak vreemd op of staan met hun oren te klapperen. Dat komt door het 'evangelisch jargon', de onderlinge verstaanbaarheid en de (aangeleerde) responsiebereidheid, die zo 'vanzelfsprekend' is. Ik kan mij voorstellen dat buitenkerkelijken zich soms nauwelijks aangesproken voelen. Je moet tot die kerk en haar cultuur behoren, wil je het ook echt kunnen meemaken.

Rick Warren vertelt een paar belangrijke dingen over lofprijzing en aanbidding. Langdurige samenzang kan volgens hem beter worden gereserveerd voor diensten met gelovigen. Bezoekers (niet-kerkelijk) voelen zich ongemakkelijk wanneer ze liederen moeten zingen die ze niet kennen en woorden die ze niet begrijpen. Ook is het niet te verwachten dat ze liederen van lofprijs en aanbidding met toewijding zingen als er geen persoonlijk geloof is.²³ Toch is langdurige samenzang in vele reguliere erediensten vanzelfsprekend geworden. Zij die min of meer kerkelijk zijn, kunnen hierin een verrijking beleven. Natuurlijk kunnen buitenkerkelijken zich (zelfs) dankzij een mate van vervreemding aangetrokken voelen. Ik maak de inschatting dat de charismatische erediensten voor de hedendaagse buitenkerkelijke mens vaak te weinig herkenbaar en aanspreekbaar zijn. Mag een missionair motief aanleiding zijn om een liturgische vernieuwing te wagen?

Als we, even los van hoe pinksterliturgie zich in haar traditie heeft ontwikkeld, helemaal opnieuw zouden beginnen en we zouden voor het eerst nadenken over de inrichting van de eredienst, wat zou er dan uit komen?

John van Eenennaam.

---

²³ Doelgerichte gemeente, Rick Warren, pag. 287.